

СЛОВО МОЛОДИМ ВЧЕНИМ

Наталія Крючко

здобувач кафедри організації судових і правоохоронних органів
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
суддя Ленінського районного суду міста Полтави
(м. Полтава, Україна)
kruchkonataliya2212@gmail.com

УДК 347.962

ОЗНАКИ СУДОВОЇ ВЛАДИ: КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ*

АНОТАЦІЯ. Оскільки завданням чергового етапу судової реформи є забезпечення функціонування судової влади, орієнтованої на правові цінності, відображені в міжнародних стандартах у сфері прав людини, то мають закладатися основи принципової поваги до авторитету та статусу судової влади, що, зі свого боку, базуються на її ознаках.

Як зазначає авторка статті, проблематика судової влади загалом та її ознак зокрема завжди була предметом наукових досліджень і палких дискусій серед науковців та практиків. Науковці послідовно досліджують певні аспекти судоустрою та судочинства, не оминаючи увагою окремі ознаки судової влади. Проте комплексного наукового дослідження ще немає.

Мета статті полягає у дослідженні характеру закріплення загальних ознак судової влади на конституційному рівні; аналізі зазначених ознак із посиланням на відповідні статті Основного Закону України.

Як зазначено у статті, в юридичній науці відсутнє чітке визначення поняття ознак судової влади, крім того, немає одностайності у підходах до визначення їхнього змісту та класифікацій. Зокрема, зміст цієї категорії залишився без законодавчого визначення, закріплені лише деякі ознаки судової влади. Аналіз норм Конституції України дав змогу стверджувати, що термін “ознаки судової влади” не набув у ній широкого застосування.

Беручи до уваги специфіку інституту судової влади, науковці зазначають, що загально визнаною є класифікація ознак судової влади на загальні та особливі (автору статті імпонує саме ця класифікація). Усі ці ознаки в сукупності, доповнюючи одна одну, дають можливість визначити поняття судової влади з урахуванням її владної сутності. Загальними ознаками судової влади називають ознаки, що характерні для влади загалом та притаманні судовій владі як її частині зокрема. Їхній аналіз

* Рекомендовано до друку кафедрою організації судових і правоохоронних органів Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Наталія Крючко

дає змогу з'ясувати, у чому полягає та виявляє себе владний характер діяльності й повноважень суду. Хоча кожна ознака, властива владі загалом, стосовно судової влади, безумовно, набуває певної специфіки.

У статті детально розглядаються такі загальні ознаки судової влади: 1) соціальний характер влади; 2) структура владовідносин; 3) цілеспрямованість влади; 4) вольовий характер влади; 5) регулююче й організаційне призначення влади; 6) примусовий характер влади. Щодо кожної з них авторка детально аналізує певне специфічне закріплення у Конституції України із зазначенням відповідних норм Основного Закону.

Наприкінці статті наголошується, що судова влада характеризується такими загальними ознаками, які надають їй можливість виконувати функцію розгляду та вирішення правових конфліктів, забезпечувати дію принципу верховенства права, підтримувати стабільність у правовідносинах, здійснювати організаційний та регулюючий вплив у необхідних випадках, забезпечувати дотримання прав і свобод людини та громадянина на належному рівні. Всі ці механізми при визначенні змісту своєї діяльності мають пріоритетно обирати гарантування верховенства прав і свобод людини, самостійність при здійсненні повноважень, дотримання процесуального порядку розгляду та перегляду справи, а також ефективність судового захисту загалом.

Ключові слова: суд; судова система; судова влада; ознаки судової влади; загальні ознаки судової влади.

З огляду на сучасний стан української судово-правової реформи держава потребує становлення та ефективного функціонування “оновленої” судової влади, проте такої, що мала б всі ознаки судової влади демократичної, правової, соціальної держави. Оскільки завданням цього “оновлення” є функціонування судової влади, орієнтованої на правові цінності, відображені в міжнародних стандартах у сфері прав людини, то мають закладатися основи принципової поваги до авторитету та статусу судової влади, що, зі свого боку, базуються на її ознаках. На жаль, ні нова редакція Конституції України¹, ні Закон України “Про судоустрій і статус суддів”² повною мірою не відображають належне законодавче закріплення та регулювання ознак судової влади.

Як зазначає І. Туркіна, якщо розглядати проблеми судової влади як єдиного, цілісного конституційно-правового інституту, то слід зазначити, що розробка теоретико-правових проблем судової влади сучасної правової держави в Україні лише почалася. Міру наукової розробленості проблеми відображає початковий етап становлення судової влади в Україні як державно-правового інституту³. Та все ж проблематика судо-

www.pravoua.com.ua

¹ Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 10.03.2018).

² Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 р. № 1402-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1402-19> (дата звернення: 10.03.2018).

³ І Туркіна, ‘Конституційні засади судової влади в Україні: теоретичний аналіз’ (2011) 2 Вісник Академії митної служби України 41.

вої влади загалом та її ознак зокрема завжди була предметом наукових досліджень і палких дискусій серед науковців та практиків. Науковці по-свідовно досліджують певні аспекти судоустрою та судочинства, не оминаючи увагою окремі ознаки судової влади. На монографічному рівні це праці В. Городовенка “Проблеми становлення незалежної судової влади в Україні”, О. Овсянникової “Транспарентність судової влади”, О. Прокopenка “Право на справедливий суд: концептуальний аналіз і практика реалізації” та “Добір кандидатів на посаду судді”, І. Юревич “Єдність судової влади”, Ю. Ремескової “Судова влада в системі поділу влади” та ін. Також цими питаннями опікувалися С. Глушенко, У. Мірінович, І. Марочкін, Л. Москвич, І. Назаров, О. Овчаренко, С. Прилуцький, В. Сердюк, Н. Сибільова, О. Хотинська-Нор та інші дослідники природи судової влади, про що свідчить значна кількість статей цих авторів у юридичних виданнях.

Мета дослідження полягає у тому, аби дослідити характер закріплення загальних ознак судової влади на конституційному рівні; проаналізувати зазначені ознаки з посиланням на відповідні статті Основного Закону України.

У юридичній науці відсутні як чітке визначення поняття ознак судової влади, так й однастайність у підходах до визначення їхнього змісту та класифікацій. Крім того, зміст цієї категорії залишився без законодавчого визначення, закріплені лише окремі ознаки судової влади. Аналіз норм Конституції України⁴ дає змогу стверджувати, що термін “ознаки судової влади” не знайшов у ній широкого застосування.

Певною мірою ознаки судової влади мають перспективний характер, оскільки виражають не тільки існуючі, вже усталені відносини у судовій сфері, а й прогресивні тенденції розвитку судової влади загалом. Таким чином, це поняття набуло більшого використання у теорії судової влади та судового права, у судовій практиці. І це не дивно, адже проблематика ознак судової влади безпосередньо відображається у конкретних правовідносинах, що й дає змогу вести мову про перехід проблематики ознак судової влади із площини нормативної у площину практичного застосування.

Беручи до уваги специфіку інституту судової влади, науковці зазначають, що загальноновизнаною є класифікація ознак судової влади на загальні та особливі. Усі ці ознаки в сукупності, доповнюючи одна одну, дають змогу визначити поняття судової влади з урахуванням її владної сутності.

Загальними ознаками судової влади називають ознаки, що характерні для влади взагалі та притаманні судовій владі як її частині зокрема. Їхній

⁴ Конституція України (н 1).

аналіз дає можливість з'ясувати, у чому полягає та виявляє себе владний характер діяльності й повноважень суду. Хоча кожна ознака, властива владі взагалі, стосовно судової влади, безумовно, набуває певної специфіки.

Науковці називають такі загальні ознаки судової влади: 1) соціальний характер влади; 2) структура владовідносин; 3) цілеспрямованість влади; 4) вольовий характер влади; 5) регулююче й організаційне призначення влади; 6) примусовий характер влади⁵. Кожна з них має певне специфічне закріплення у Конституції України.

Соціальний характер судової влади як загальна ознака влади знайшла своє досить широке закріплення у Конституції України. Так, у Преамбулі зазначено, що держава дбає про забезпечення прав і свобод людини та гідних умов її життя, піклується про зміцнення громадянської злагоди на землі України, а також прагне розвивати і зміцнювати демократичну, соціальну, правову державу⁶. Відповідно до ст. 1 'Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава'⁷. Згідно зі ст. 3:

Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю.

Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави; держава відповідає перед людиною за свою діяльність; утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави⁸.

Із цього випливає, що на судові органи держави покладаються великі завдання із забезпечення єдності правового простору, оскільки вони безпосередньо реалізують закони і підзаконні нормативні акти у повсякденному житті держави, тобто суд, діючи від імені всього суспільства, 'може реалізувати законну волю широкого діапазону політичних і економічних агентів – від окремого громадянина до держави як цілості'⁹.

Соціальний характер судової влади впливає також зі ст. 6 Конституції України, відповідно до якої:

Державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову.

⁵ І Марочкін та інші, *Організація судових та правоохоронних органів: підручник для студентів юридичних спеціалізованих вищих навчальних закладів* (І Марочкін та Н Сибільової за ред, Одіссеї 2007).

⁶ Конституція України (н 1).

⁷ Там само.

⁸ Там само.

⁹ Роман Барутенко, 'Обеспечение единого правового пространства России органами исполнительной власти Российской Федерации (конституционно-правовой аспект)' (дис канд юрид наук, Академия управления МВД России 2003).

Органи законодавчої, виконавчої та судової влади здійснюють свої повноваження у встановлених Конституцією межах і відповідно до законів України¹⁰.

Зі свого боку це означає, що, по-перше, єдиним джерелом державної влади з усією системою створених нею органів є народ; по-друге, судова влада за своїми властивостями є державною з усіма належними їй атрибутами й чітко визначеною компетенцією, а отже, повинна мати механізми забезпечення її функціонування; по-третє, ознаки державної влади поширюються й на судову владу.

Щодо *структури владовідносин*, то, як зазначається у юридичній літературі, природа судової влади характеризується через соціальні відносини, які мають певну структуру: суб'єкт, об'єкт і зміст відносин між ними. Традиційно виділяють два види суб'єктів. Перший – це суд, який може бути двох видів: одноособовий (суддя) та колегіальний (колегія суддів, суд присяжних).

Відповідно до ст. 124 Конституції України:

Правосуддя в Україні здійснюють виключно суди.

Делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускаються.

Юрисдикція судів поширюється на будь-який юридичний спір та будь-яке кримінальне обвинувачення. У передбачених законом випадках суди розглядають також інші справи. <...>

Народ безпосередньо бере участь у здійсненні правосуддя через присяжних¹¹.

Крім того, у ст. 125 Основного Закону України йдеться:

Верховний Суд є найвищим судом у системі судоустрою України. Відповідно до закону можуть діяти вищі спеціалізовані суди. З метою захисту прав, свобод та інтересів особи у сфері публічно-правових відносин діють адміністративні суди. Створення надзвичайних та особливих судів не допускається¹².

Другим суб'єктом є особа, яка звернулася до суду або щодо якої здійснюється судове провадження. Так, відповідно до ст. 24 Конституції України:

Громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом.

¹⁰ Конституція України (н 1).

¹¹ Там само.

¹² Там само.

Наталія Крючко

Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками.

Рівність прав жінки і чоловіка забезпечується...¹³.

Стаття 26 Конституції України закріплює:

Іноземці та особи без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, – за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України¹⁴.

Відповідно до ст. 36 'усі об'єднання громадян рівні перед законом'¹⁵.

Цілеспрямованість судової влади як ознака найяскравіше продемонстрована положеннями ст. 55 Конституції України, згідно з якою:

Права і свободи людини та громадянина захищаються судом.

Кожному гарантується право на оскарження у суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб.

Кожен має право звертатися за захистом своїх прав до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини.

Кожному гарантується право звернутись із конституційною скаргою до Конституційного Суду України з підстав, установлених цією Конституцією, та у порядку, визначеному законом.

Кожен має право після використання всіх національних засобів юридичного захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна¹⁶.

Можна сказати, що цілеспрямованість судової влади закріплена у ст. 2 Закону України "Про судоустрій і статус суддів" як завдання суду:

Суд, здійснюючи правосуддя на засадах верховенства права, забезпечує кожному право на справедливий суд та повагу до інших прав і свобод, гарантованих Конституцією і законами України, а також міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України¹⁷.

¹³ Конституція України (н 1).

¹⁴ Там само.

¹⁵ Там само.

¹⁶ Там само.

¹⁷ Про судоустрій і статус суддів (н 2).

Вольовий характер судової влади означає, що фактично кожен судовий розгляд має закінчитися ухваленням судового рішення із питання, яке розглядається. Вид судового акта залежить від виду судочинства й етапу розгляду справи.

Так, відповідно до ст. 129¹ Конституції України:

Суд ухвалює рішення іменем України. Судове рішення є обов'язковим до виконання. Держава забезпечує виконання судового рішення у визначеному законом порядку. Контроль за виконанням судового рішення здійснює суд¹⁸.

Також закріплення вольового характеру судової влади простежується і в низці інших статей. Для прикладу наведемо ст. 30 Конституції України. Відповідно до неї «кожному гарантується недоторканність житла. Не допускається проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду чи обшуку інакше як за вмотивованим рішенням суду»¹⁹.

Регулююче й організаційне призначення судової влади особливе значення має для відновлення балансу у суспільстві, між окремими індивідами, утвердження справедливості, надання впевненості суб'єктам у дієвості окремої правової норми та правової системи загалом. Проявляється воно в тому, що незалежний, безсторонній і справедливий суд, утворений законом, має гарантувати захист прав, свобод та інтересів кожного у розумні строки; ніхто не може бути позбавлений права на розгляд його справи в суді, до юрисдикції якого вона віднесена процесуальним законом.

Свідченням такої ознаки судової влади можуть бути такі норми Основного Закону. Так, ст. 8 Конституції України закріплює, що «звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується»²⁰. Стаття 19 встановлює:

Правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України²¹.

Примусовий характер судової влади означає, що держава має гарантувати виконання судового рішення, а також належними їй повноважен-

¹⁸ Конституція України (н 1).

¹⁹ Там само.

²⁰ Там само.

²¹ Там само.

нями організувати таке виконання. Судова влада, природно, не може існувати без примусу, але сама безпосередньо його не застосовує. Для цього в державному механізмі створюються уповноважені органи та особи, які здійснюють виконання рішень суду. І знову маємо звернутися до ст. 129¹ Конституції України відповідно до якої: 'Судове рішення є обов'язковим до виконання. Держава забезпечує виконання судового рішення у визначеному законом порядку. Контроль за виконанням судового рішення здійснює суд'²².

До того ж є низка інших статей, які свідчать про можливість судовою владою застосовувати примус або надавати згоду на його застосування. Так, ст. 29 Конституції України закріплює:

Ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку, встановлених законом.

У разі нагальної необхідності запобігти злочині чи його перепинити уповноважені на те законом органи можуть застосувати тримання особи під вартою як тимчасовий запобіжний захід, обґрунтованість якого протягом сімдесяти двох годин має бути перевірена судом. Затримана особа негайно звільняється, якщо протягом сімдесяти двох годин з моменту затримання їй не вручено вмотивованого рішення суду про тримання під вартою²³.

Відповідно до ст. 41: 'Конфіскація майна може бути застосована виключно за рішенням суду у випадках, обсязі та порядку, встановлених законом'²⁴.

Висновок. Як бачимо, судова влада характеризується такими загальними ознаками, які надають їй можливість виконувати функцію розгляду та вирішення правових конфліктів, забезпечувати дію принципу верховенства права, підтримувати стабільність у правовідносинах, здійснювати організаційний та регулюючий вплив у необхідних випадках, забезпечувати дотримання прав і свобод людини та громадянина на належному рівні. Всі ці механізми при визначенні змісту своєї діяльності мають як пріоритет обирати гарантування верховенства прав і свобод людини, самостійність при здійсненні повноважень, дотримання процесуального порядку розгляду та перегляду справи, а також ефективність судового захисту загалом.

²² Конституція України (н 1).

²³ Там само.

²⁴ Там само.

REFERENCES

List of legal documents

Legislation

1. Konstytutsiia Ukrainy [The Constitution of Ukraine]: Zakon Ukrainy [the Law of Ukraine] vid 28 chervnia 1996 r. № 254k/96-VR. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80> (accessed: 10.03.2018) (in Ukrainian).
2. Pro sudoustrii i status suddiv [On the Judicial System and the Status of Judges]: Zakon Ukrainy [the Law of Ukraine] vid 2 chervnia 2016 r. № 1402-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1402-19> (accessed: 10.03.2018) (in Ukrainian).

Bibliography

Edited books

3. Marochkin I ta inshi, *Orhanizatsiia sudovykh ta pravookhoronnykh orhaniv: pidruchnyk dlia studentiv yurydychnykh spetsializovanykh vyshchykh navchalnykh zakladiv [Organization of Judicial and Law Enforcement Agencies: a Textbook for Students of Legal Specialist Higher Educational Institutions]* (I Marochkin ta N Sibilova za red, Odisei 2007) (in Ukrainian).

Journal articles

4. Turkina I, 'Konstytutsiini zasady sudovoi vlady v Ukraini: teoretychnyi analiz' ['Constitutional Principles of Judiciary in Ukraine: Theoretical Analysis'] (2011) 2 *Visnyk Akademii mytnoi sluzhby Ukrainy* 41 (in Ukrainian).

Thesis abstracts

5. Barutenko Roman, 'Obespechenie edinogo pravovogo prostranstva Rossii organami ispolnitel'noj vlasti Rossijskoj Federacii (konstitucionno-pravovoj aspekt)' ['Provision of a Single Legal Space of Russia by Executive Authorities of the Russian Federation (Constitutional and Legal Aspect)'] (dis kand yurid nauk, Akademiya upravleniya MVD Rossii 2003) (in Russian).

Natalia Kriuchko

ATTRIBUTES OF THE JUDICIARY: CONSTITUTIONAL AND LEGAL ASPECTS

ABSTRACT. Since the next stage of the judicial reform aims at ensuring the functioning of the judiciary which would be focused on legal values reflected in international human rights standards, the foundations of a fundamental respect for the authority and status of the judiciary should be laid drawing upon the attributes of the judiciary as their basis.

The author of the article notes that the range of challenging issues pertaining to the judiciary in general and its attributes in particular has always been in the center of scientific research and heated discussions of scholars and practitioners. Scholars consistently investigate certain aspects of the judicial system and judicial proceedings paying attention to certain attributes of the judiciary as well. However, there is no comprehensive scientific research so far.

Наталія Крючко

The purpose of the article is to study the nature of entrenchment of the judiciary's general attributes at the constitutional level; and to analyze these attributes with reference to respective articles of the Fundamental Law of Ukraine.

As noted in the article, the legal science has no clear definition for the concept of the attributes of the judiciary; moreover, there is no consensus in respect of the approaches to determining their contents, and in respect of their classifications. In particular, the contents of this category have not been legislatively defined, with just some attributes of the judiciary having been entrenched. The analysis of the provisions of the Ukrainian Constitution allows asserting that the term "attributes of the judiciary" has not received a broad application in it.

Given the specifics of the institute of the judiciary, scholars note that it is generally accepted to classify the attributes of the judiciary into the general and special ones (the author of the article prefers this classification). All these attributes in their entirety, complementing each other, allow defining the concept of the judiciary, taking into account that power is its essence. The general attributes of the judiciary are the attributes characteristic of government in general and inherent in the judiciary as its part, in particular. Their analysis allows finding out the essence and manifestations of the power nature of practices and competences of the court. However, each attribute of government as a whole in the context of the judiciary, of course, acquires certain specifics.

The article closely examines the following general attributes of the judiciary: 1) social nature of power; 2) structure of power relations; 3) purposeful nature of power; 4) will as a component of power; 5) regulatory and organizational purpose of power; 6) forced nature of power. For each of the attributes, the author provides a detailed analysis of a certain specific consolidation in the Constitution of Ukraine with reference to respective provisions of the Fundamental Law.

At the end of the article it is emphasized that the judiciary is characterized by general attributes making it capable of performing the function of consideration and resolution of legal conflicts, ensuring the operation of the rule of law principle, maintaining the stability of legal relations, making an organizational and regulatory influence when necessary, and ensuring the observance of human and civil rights and freedoms at the appropriate level. When the contents of respective activities are determined, all these mechanisms should choose, as the priority, the guarantees of the rule of human rights and freedoms, independence in the exercise of powers, observance of the procedural order applicable to case consideration and review, as well as the efficiency of judicial protection in general.

KEYWORDS: court; judicial system; the judiciary; attributes of the judiciary; general attributes of the judiciary.